

5077

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK  
UPPSALA

Landsmålsarkivet

Småland

Villstads sn

5077

Willstrand, M. L. 1932.

ULM:s frigel. 14 Binn och bi-  
skitsel.

19 H. 4 =

## Bin och biskötsel.

Småland  
Villstad 1.

Svar på Landsmålsarkivets frågelista nr 4 för Villstads socken.

Hillades ett biramkvälv i ett ihärlig träd i skogen, låt man det vara oslukt till hösten i början av september. Då sökte man komma åt skogbinas eller wildbinas konung (konung) genom att röka ihjäl kina med linnelappar, doppade i smält svavel (svavel) och påbända dem. Man skattade alltid wildbin, om det var möjligt. När kina dödats, högg man hål på trädets antingen mitt emot flyghålet eller förslorade det, så att man kom åt konungen. Ej sällan blev man konungen till att fälla trädets, om flyghålet var högt uppe, men man gjorde det ej gärna, ty biträdena skadades. Var trädets avsevärt, brukade man försöka hem det, om det stod i egen skog. I annat fall sågade man av ett stycke (skärv), där man ansåg konungen vara, och la med sig hem. Jag vet inget fall, då man hunnat skatta wildbin i träd utan att först döda dem. Upphittaren av ett träd med wildbin i brukade icke märka det, för att ingen annan skulle ha konungen. Han sökte hålla fyndet hemligt till hösten.

Landsmålsarkivet, Uppsala 5077  
M. L., Willstrand. 1932. VILLSTAD  
SMÅL.

Fagl. 14

Allt hos lamby kallades odla, sköta eller hälla bi. Förre var biskötsel mer allmän än nu, ty honung var folkets förnämsta sömmedel. Därför tillvaratogs man honung hos humlor, både de större jordhumlorna och de små massahumlorna, om man hittade deras bon. Humle-honung ansågs vara finare och bättre än bikonung. I särskild mån bjöshumlehonung hade man icke.

Förre funnos bhus av olika slag och utseende. No nu kunde ju se bi inkarna eller, som sades, stockade i en bislock, bikubbe eller bikotte för övervintring. Den enklaste typen och lättast att göra av bislockar tillverkades av en ihålig träslam. Av den sågade man av ett stycke ungefär 1/2 meter långt. Inomändigt grubsade man till den och förstorade den, om så behöfdes, med ett brästrjäärn, liknande ett stredjärn (striajärn) men större. Övre öppningen lättes med ett runt krälock och nedre öppningen med en bikotte, och av trä.

Stygöppningen gjordes antingen i underkantern vid kottaren eller ett par centimeter ovan denna i bislocken. Av gran, björk, lind eller annat löfträd lag man bislockar.



Bislock

Landsmålsarkivet. Uppsala 5077  
M. L., Willstrand. 1932. VILLSTAD  
SMÅL.

Frgl. 14

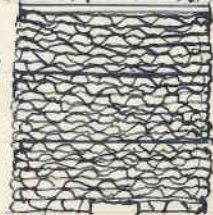
Sådana bislockar var det lätt att få ut honungsstocken, sedan man rök ut ihjäl bina, vilket man nästan alltid gjorde på hösten, då man ville ha binas honung och vat. I så kallad liggstock enligt figuren 1 i frägelistan och sländstock (slästock), liksom figuren 2 har jag icke sett eller hört omtalas här.

De mest använda bikhusen äro en långt lillbåda i tiden av halmkuporna, sådana som fig. 3 och 4 eller helt platta ovann, s. k. kranstupor, gjorda av i regel tre halmkransar, som lika stora lades på varandra. På den överska läckte man med ett trälock.

Andra namn på bikhus äro, de förut nämnda och bikupa, bilsda (skalloda) förekommo icke i denna bygd. Ordet skruv (skru) användes ej. Bikupa av högfälning, lädad med lera och besödd med, nyttjades ej, men en gammal dålig halmkupa klanka (telende) man utvändigt med lav (lev), för att den skulle bli tät och varm.

Konstruktjonen på halmkuporna var som fig 3 och 4 eller så här. Kranstupor.

Halmkuporna tillverkades i ett stycke i spiralt utom kranstuporna. Bikotten gjordes av en eller två breda bräder i form liko fig. 4.



Landsmålsarkivet. Uppsala 5077  
M. L., Willstrand. 1932. VILLSTAD  
SMÅL.

Fogl. 14

Den vid ingången utskjutande delen av kottmen kallades ibland fluskrat, fluskerbräu eller ofta skägget, d. v. "Nu ä' biva ulv, sä skägget ä' fullt ä' bi?" eller "biva kassar under skägget". Man brukade ibland måla fluskerbräuderna med olika färger, för att bina skulle flyga till sin kupa och ej till andra bis kupor, som skodo bredvid på samma kibänke, men man lade en liten skiva o. dyl på fluskran till några kupor. Ingången för bina till en kupa benämndes flyghålet och fluskrat. I de vanliga halmkuporna var häb i kappan, kallat koppstekt och slängt med en träplugg eller krätapp. Tillverkningen av halmkupor tillgick på följande sätt. En långkalm (lång råghalm) lag man så tjock lock, som man ville ha kuppans vägg, höjde den i cirkelform och rörde om den några gånger med syämnet, sedan lade man den övriga delen på första och band fast åt båda. Med ny kalmlock förstatte man spiralformigt och sydde, så fort man lade på kaln o. s. v. Man sydde med fina grannölar, som ofta klyvdes mittilut. De måste vara färstora eller ha legat i vatten, så att de vore mjuka och köjliga. Längre fram i tiden band man med järnbräd och nu med klyvd, fin rotting.

Med en grönare syl, ej alltför spetsig eller en kräpnyl (en spetsig  
kräpinne) gjordes man höl i halmen, så att man kunde släta sig-  
nom rotändan. Iärskilt namn på bindrotterna känner jag icke  
helt. Då ett birställe fullbyggt, berusade man det. Man satte  
en halmbrens under kupan, ej svamp. Ville man få konung  
av ett samhälle, som skulle övervintra (ej rökas ihjäl), satte  
man en mindre kupa (loppkupa) svamp den gamla, från vilken  
man bortlag kräpnylen i lopphöl. Här i trakten började  
man använda rambkupan för omkring 30 år sedan. För att  
inte rackareorna skulle falla ned i en halmbkupa, satte sin  
i den ett eller två kor av lillalder och spetsade kräpinne av.  
Kuporna brukade man uppställa i rad bredvid varandra på  
en bibärnk vid en syl- eller älsida av ett hus. Om och  
annan bижärd kunde man få se, där bibärnen och kuporna  
insattes. Bижärden var gjord av stolpar och bräder, öppna åt  
söder samt hade lutande tak åt norr och sidovägg, ävensom  
gavlar i öster och väster ned till marken. Halmbkuporna läckes  
med näver och överst med en bihalt av granbärnk i konform.

Landsmålsarkivet: Uppsala 5077  
M. L., Willstrand. 1932. VILLSTAD  
SMÅL.

Fgl. 14

Hadde man inte granbärsk, läcktes kuvarna med långhalv. Under vintern voro kuvarna smörjade med halv eller granis. Något särskilt vidkepligt v. dyt. vid lilloverkning av bitarsläder, för att bin skulle drivas, och man skulle få bitar, och man sj. om.

Bin av olika slag ombalades, såsom wildbin (skogsb) och lambin.

Ett bisamhälle kallade man oflöst en kuva och någon gung leislock samt de enskilda bin bi eller liflöwa. Tisen gav man följande namn: wise, drottning (dronning) bimamma, drönarna: wasbi och arbetsbin: vanliga bi eller arbetare. Man trodde förv, att visen regerade och styrde hela samhället. Att den ensam hade alla äggar, visste man knapp. Tisen ansågs ha befälet i kuvan. Den beslämde, om och när svärmning skulle ske samt beslämde, vilka bi skulle följa den ut, och där den satte sig, samlade sig de andra bin. Ett samhälle med wise sades vara visgott och ett utan viselöst, visfall.

Att ett samhälle inte hade wise, såg man på binas beteende. De gingo krögl ut och in, flögo upp från flusket men satte sig strax igen och visade plust att draga. Något bitjut eller annat sorgeljud ombalades icke. Glädjesur i kuvan hördes icke.

Landsmålsarkivet. Uppsala 5077  
M. L., Willstrand. 1932 VILLSTAD  
SMÅL.

Frgl. 14

Man förslog sig icke på för i tiden, att ge bina en ny reise, om  
den gamla slöt. Binas larver kallade man binnaste, biongar  
eller biongel. En gammal reise eller ett arbetsbi, som lade  
endast drönaryngel benämndes puckelmor, puckelwise eller  
drönaredrottning och ungarna vanligast puckelbiongel eller  
vassbiongel. Aldre och yngre bin skilde man på och kallade om  
gamla bi, unghi, flygbi, fällbi, vaktare (soldater) och innabi.  
Bisls olika delar benämndes huel, känselfröt, öjerna, långa, bit-  
munnen, mellakroppen, vingarna, hana, bak-kroppen (rova).  
Fördjupningen på de bakre benens utsida, i vilken bina uppsam-  
lade frömjöl, kallade man korv och frömjölet en böra, plus böer eller  
byer. Annat namn är gadd och gadden samt bigift har jag ej hört.  
Bisluck, bistyg, trodde man skulle vara ett bra botmedel mot  
gikt (reumatism). Om någon fått bisluck, gav man den brännvini  
att dricka, strötte honung på såret eller lade lutetig mulle på det.  
Man ansåg, att bina voro mest ondsinliga eller arg i honungsdraget  
efter svärmningstiden, då man bläste på dem med munnen eller  
om de hörd skrika av bländ bi, liksom när de kände lukten av bi, som sluckit.



Vissa personers ildunstning (lukkt) lät de inte bli utan bliva argu och vilde  
 slickas. Om de blevo särskilt onda på liggare eller mot deras husbonde  
 illvilliga personer, har jag ingen vetenskap om. Men så de, när hina låto  
 höra en finare, islensk löv: "Ku ruinas þia, þá dái á þást á gja í þá ma".  
 Med lobaksrökt brukade man lugna arga þi, man blidka deras arede  
 med honung eller annat var ej lätt.

Binas bygge inspirerade våra förfäder likesom oss. De kallade om  
biwat, bitvat (klibbvat), bikräda, bikaka, biskost (biskott) och undra-  
 de mycket över hur de små krypen gjorde skeda, och varifran  
 de laga vaxet. Cellerna kallades pipor: taxpipor, angpipor, bi-pipor  
hönings- arbetare- vassbi- och drocknings- eller visspipor omkalla-  
 des. Något allmogens namn på tekeanger har jag ej hört.

Man skilde på vaxkakornas ställning i en bikupa och kallade om  
krusbygge, då kakorna hängde parallellt med fluskerhållet, och  
rätt bygge, när kakorna voro vinkelrätt mot fluskerhållet. Tildbygge  
 var ett sådant bygge, då kakorna hängde med arede undet eller  
 i olika riktningar. Cellernas lock kallades piplock (piplock)  
 Aldre och mörka kakor kallade man gamla sked, gynge, ljusa nya sked.

Landmålsarkivet, Uppsala 5077  
 M. L., Willstrand. 1932. VILLSTAD  
 SMÅL.

Svärmningen inföll vid midsommartiden. Då skulle man ha  
 kungor, kibrattlar och kibrattlar i ordning. Den första gärmen  
 kallades alltid blomslevgärmen, andra första yfingen, tredje  
 andra yfingen o.s.v. Orden försvarar och eftersvarar eller  
 första, andra och tredje svärmarna är så reanliga. Svärmda  
 en svärm, t. ex. en blomslevs svärm samma <sup>år</sup> som den själva blivit  
 svärm, kallade man den svärmen jungfrusvärmen. Om ett  
 bisamhälle snart ämnar svärma (gärma) hör man det på binas  
 surr och ibland på deras sätt att flyga ut, ser man det.  
 Tolk sig (säger): "Snart gärma här. Då hör ja på hennes surr.  
 "Hon har nu gärmat. "Gäv lekgärmda hon. Innan en yfing  
 flyger ut, bruka visarna, som man anser, samtala med var-  
 andra. Den ene ropar: "ut, ut, ut", och den andre svarar: "kwa,  
 kwa, kwa". Dessa samtala mellan ett par visar kallas yfing, ropa,  
kalla. Man tror, att den unge i visellen inslängde visen  
 visen vill ut och den äldre vill bli kvar och icke kvärlom.  
 För att inte en bigärmen skulle flyga sin bes, när hin gärmda, brukade  
 man stjuda, stramba med järn och bleckbäck, spruda vatten på bin.

Man ville, att bi-gärmen skulle repa sig i en av de enbushar, som man satt upp i närheten av moderkupan. Därför sökte man förbrylla bina med svåsen, så att de satte sig snart. Först till namn på denna åtgärd hade man icke utan man sade: "ringa för bia".

Det samhälle, från vilket en gärme utgick, kallades moderkupa. Swärmning från ett samhälle, som levad över vintern (vinterflygare eller överflygare) hade ingen enskild benämning. Med junngärme menas, som förut nämnts, en svärmasvärme. Flög en in igen på moderkupan efter en stunds beringflygande, hette det leksvärma och svärmen lek-gärme. Anledningen därtill bröddes vara, att visen sig komma med ut eller av svaghet och svana att flyga fallit ned från flusdet, vilket kunde hända. "När vi bia ut i dansar (eller leker, sjuger, spelar)", sade man, då den vid vacker väder i större antal glatt flög omkring koningen utan att svärma. Anledningen därtill var nog glädje över att få luft på sig, ty den brukade flyga ut så efter några dagars rustväder. När en bi-svärme samlade sig efter gärmingen, sade man: "Bia repar sig eller samlar sig".

Då bina samlat sig i ett drädd, en buske o. dyl. i en klunga, kallas  
 den bibklump, bihög eller bibklunga. För att en svärm skulle  
 bli kvar, tills man fick tid att ta in den i ny bodad, skuggade man  
 den med lakea eller bäcken. Den tillämnade bodaden för en  
 svärm besökte man invändigt med lite honung eller gned insi-  
 dorna med klöverblossar. Man önskade, att bina själva  
 skulle gå in. Gjorde <sup>de</sup> icke det, östes de försiktigt in med en  
 träsked eller silversked. En kupa, som bina lättfärligt  
 intogs i, kallades fångskupa, och arbetet med att få in bina  
 benämndes slocka bina eller ta in bina. Slockningen borde ske,  
 så snart bina klungat sig. Att flytta bi från en kupa till en  
 annan kallas driva bi, krumma bi, rökta ut bi. Någon särskild  
 benämning på att inhysa bi i en kupa, där de skulle slanna,  
 har man ej. Man rökade bina med torr mossor eller hyvelspån  
 o. dyl. några minuter, innan man driv dem, för att de icke  
 skulle slockas och gå ut sin kupa in en annan. Var väderleken  
 kall och regnig, matade man en nyinbagen svärm med lite honung  
 eller sockerlösning. Sådan rökade man in bi.

Landsmålsarkivet, Uppsala 5077  
 M. L., Willstrand. 1932 VILLSTAD  
 SMÅL.

Frgl. 14

Rökade man bi med tobak, blev de sikkande stilla i kungur.

Fåg hördemtalas, att man för i liden äldre samman lev (lev) och kostid (kostätk) och kelente (kelande) utan för biten för att göra dem kälva och varma.

Binas arbete har i alla liden roat levänner. I liden kunde de slå och se, huru bia drar och bygger. De olika arbetsliden varo värdraget, somdraget och kösldraget. Med ascende på de blommor, som binu hämtade mest honung ifrån, talades om linddrag, klöverdrag och ljungdrag (ljung-). Skadades ike blommorna av frost och lack, helle det: "Draget eller dract ä fint eller gott." Om regn och kall luft hindrade binu att vara ute, sade man: "Dract ä så dält ä uselt nu, att binu gälvor ihjäl".

Tick man mycket honung på köslen, helle det: "Får han då rott (rott) ett bra eller gott biär," i motsatt fall: "ett skralt, uselt eller kland, dåligt biär". Binas arbete i blommor kallades "bina dra, bina suga eller bina samla honing". När arbetsbina kommo hem med frömjöl på de bakre benen, sade man: "Nu dra bina bra. De komma nå stora bær (bärdor) på bær (benen)".

Frömjölet ansåg man icke vara honung eller var utom mat för ongarna (larverna) och kallades binat, bibröd eller biföda. Om framställningen av honung och var hade förfäderna rätt dunkla begrepp. Att binar sugade i sig den söta saften i blommor och av den blev honing, visste man, men saften i binas s. k. honungsorgane undergick kemiska förändringar och förändringar hade man ingen kunskap om. De trodde, att binar togo varit från kändiga blad och barr (gräven) och icke från var andras bak-keppar. Om surrad i kupan efter en dag med gott drag sade man: "Stu i bin nöjdes och spellas eller sjunger belädet". Den starkare fuktavskondringen i ett samhälle en sådan dag kallades, att bin gellar.

Övervintring av bisamhället var ibland en betydelsfull sak. Det samhälle, som skulle leva över vintern, kallade man vinterliggare. Först sökte man utlösa, om samhället hade honung för vintern i tillräcklig mängd. Man lyfte på kupan och tände efter om den var lung eller t. o. m. väjde den. Var kupan lätt, förade man binar med honung eller sockerlösning, tillt man ansåg den vara vintergod. Sedan bonade man om kupan med halm eller gräs.

Landsmålsarkiver. Uppsala 5077  
M. L., Willstrand. 1932 VILSTAD  
SMÅL.

Frgl. 14

Man fick se till, att man inte lillt äpple flyghålet, så att  
bin kvävdes. Binns vintertida benämndes sitta i dväl, vale.

Man vill icke, att bina skulle vaka till eller huseckna till för tidigt  
på vintern, om det blev en solskinsdag, och flyga ut, falla ned på  
snön och frysa ihjäl. Därför lät man granriset eller halmen hänga ned  
framför flusterbrädan, tills man ansåg väderleken vara lämplig och  
tiden inne att ta bort det och släppa ut bina, så att de kunde  
få komma ut i känna sek eller komma ut i släppa vintertoppen.

Binns fiender voro många. Man var mest rädd för ljyubi (ljubi),  
som på några dagar kunde förstöra ett bisamhälle. Därför sökte  
man skydda det genom att göra flyghålet så litet, att blott två eller fyra  
bi samtidigt kunde komma igenom det. Hjälpte ej detta, flyttade  
man dem angräpnar kupan till en annan plats, sedan man haft bina  
inslängda med nät eller galler ett par dagar i en källare. Täljor  
(prestkätter) lockade ut bi under vintern genom att hacka på flusterbrädan.

Täljorna (feulorna) kunde man strämma bort eller lägga en mjukt  
lygbit på brädan. Prärare var det, att befria bina från bilös och  
rearmab. Man visste inte medel mot dem annat än köra ihjäl bina.

Landsmålsarkivet. Uppsala 5077  
M. L., Willstrand. 1932. VILLSTAD  
SMÅL.  
Frgl. 14

Ungvårslösa eller bidöd hade man inget botemedel för. Men hade barnet utset eller annars lyckats vara lat och düssig, gav man dem (henne) honung med litet brännvin i.

Höning och var lillgodojardo man sig på <sup>sa</sup>säll, att man rökade i hjärt hja genom att göra en liten grop i jorden, lägga några linnelappar, doppade i smält svavel, i gropan, lägga på dem och ställa kupan över gropan. Efter en bra stund dogo hja av svavelsyrligheten och föllo ned i gropan. Kupan lags sedan in och lades på ett bord. Med lunn kriv skar man ut skota (skotten) och skiljde nygastota från höningsskota. Ur de senare beredades höningen med händerna. Vaxbollarna lades i kallt (kält) vatten och rensköljdes. Det vatten kallade man höningsvatten och äls tillsammans med bröd, eller doppade man gröt i det. Med en näb eller dylikt lög man barver och puppor av nygastota. Sedan smältes allt vax till brakar, som såldes till handlare eller uppköpare. Man kallade om gult (gull) och rand (runt) var samt grätt och grumsigt var, som man fick mindre betalt för. Den mesla höningen förbrukades i hemmet.



Genom att ställa en mindre halmkupa, s. k. koppkupa, ovanpå den större och låta kuppen i koppstol eller riåra (walde, walt) en mindre brälåda, kallad skallåda, över denna hög kunde man få honung från ett starkt och kraftigt bisamhälle, utan behöva döda bin. Detta sätt att få honing från bin var känt sedan gammalt, men egenartad benämning härpå vet jag ej om. I de allra flesta fall dödade rökade ihjäl, slaktade man bin på sätt, som förut är nämnt. Den grof i jorden, över vilken bi rökades ihjäl, kallades birop eller birop. Man brukade ej skilja mörkare honing, ljonghoning, höshoning från ljusa s. k. sommarskning, utom då hela honingstol lades undan att ätas. De ljusa skalen kommo då ifråga, ty de ansågos smaka bäst. Man brukade inte föra som nu tala om färselad eller ofärselad honning. Uppvärmning av honingstakorna, innan de utbramades, var ej brukligt, men man ville vara inne i ett varmt rum med pådant arbete. Den utbramade honungen skivades genom en grov linneduk, för att den skulle bli fri från waxsmulor (-smulor). Tjälrunnen honung förbrant man sparsamt. Med en tunn kniv skav man av cell- eller piplocken, vände öppningarna nedåt över härl och ställde det hela på en ljum plats.

Slungva honung kan man i väv lid, men det förstod man sig icke på förr. Här började slungning av honung för knappt 40 år sedan. Men nu (säger): "slungva honung". Tänkte man sälja honung, sorterade man tråkorna, innan de kramades. De olika kvaliteterna av katorna kallades finna sked och laga (fula) sked. Efter kramningen sökte man ej få mer honung av skeden genom uppvärmning.

Vaxet smältes vid sakta eld. De ruster, som iärslogs, när man smält vaxet, kallades grons eller bräde (bröde) och tillverkas icke. Nu vax slöptes tjus, gjordes salva tillsammans med lalg och pyran-käda, och vax används skräddare och skomakare, allt vax sybräden med.

Honungen användes som sölmedel i mjölk, fruktsoppa, öl (dricka), men vid matlagning minnas icke gamla personer att honung användes utom i äpplesoppa. I stället för smör på bröd äro förr rått mycket honung, och <sup>här</sup> smörjas av brödde man och honung (bröds smör-gås). Vid ölberedning nyttjades ingen honung. Mjöd har man ej framskällt här i mannaminne, och därför kan jag icke svara på frågorna om tillverkningsställ och användning.

Honung strökas på sår, i synnerhet på brännsår för att lindra smedan och lätta dem fortare samt dra ut dä onda i sårer och rena dem.

Mot onda bettet användes ej honung utan draplesser, gjord av beete och lalv. När man hade kosta och var förkyld eller hade ont i bröstet, åt man anbar (enbar) honung eller drack kokad, varm mjölk eller varmt dricka med honung i.

Honung förvarades i glaserade lerkrukor, i fördennade (fördända) kopparkärl eller i glasburkar, om man hade några sådana. För att honung inte alltför snart skulle försöras, brukade <sup>man</sup> kora om den alltblund med en bräslav e. dyb. några dagar, innan den lömdes på förvaringskärl. Om försörkad honung sade man: "Du har blott (blivit) sör i honingen" eller "hningen har ann slätt i blott grynig". Därför lalades om grynig hning. Den användes som annan honung att äta, dock icke gärna till bifoder utan att försöka upp den i ljumt vatten.

Bidur och olur med li brodda färjädnerna fullt och fast på. Hos samtliga människor lövdes li så bra, såärnde och såblade mycket honung, hos andra vandvodes li, voro uhållia, sådes det.

Sambällen visfälla, gärmar fläga sin kos, varmal och kyrbi kom  
 på den s. s. v. En person, som hade lur med ki, kallade man bikong.  
 Anledningen till lur och lur med ki visade man icke. Hitta en  
hisvärm ansågs vara lur, och den, brodde man, skulle bli gohärlig.  
 Ofta såg det så ut, att hitta, gärmar var gohärliga, och det bitur  
 med dem. Av en kalaki, ki, som lämnades bort till häftlenbrub,  
 ansågs vara lur med. Känsl särs till att iakttaga för att få lur  
 med ki var att inte snäla, när ki sluktades, utan ge falliga  
 och andra, som ingen ki hade, lide smakchening. Dess utom  
 skulle man se om ki väl, att how inte gält och frös ihjäl, bottna  
 om huparna på värn, eller om how haft ulrot m. m. Egendamligt  
 var det, att, då en ki var med lur till ki dog, luren med ki  
gick bort. "Bja dog ut", eller det, eller: "Den döde ki" bituren må och  
i grava".

Landsmålsarkivet Uppsala 5077  
 M. L., Willstrand. 1932. VILLSTAD  
 SMÅL.

Frgl. 14

Smålandsskrivar den 16 november 1932.  
 M. P. Willstrand